

Türk Tıp Tarihi Arkivi

Cilt 4. No. 15. 1940

TÜRKİYEDE XVIII İNCİ ASRIN BAŞINDA ÇİÇEK AŞISI TATBİKİNE DAİR

O. T. HULT [*]

Dilimize çeviren : AKDES NİMET KURAT

İsveç kralı Karl XII (Demirbaş Şarl) — 1713 Şubatında zorla Benderden kaldırılıp Edirne civarındaki Timûrtâşa nakledildikten sonra 1713 Temmuzunda fevkalade şiddetli, zehirli ve (pestilence imsi) bir sıtmaya tutulduğu zaman, müdavim doktorları Skragge ile Neuman adlı iki tabibtı. Bu sırada her iki doktor da hastalanmışlardı; bunlardan Skraggenin daha ağır hasta olduğunu, ve kralın tedavisine ait emirlerini ancak sedyesinden verebildiğini, yine hasta olmakla beraber kralın tedavisine devam eden, Neumann'ın raporlarından öğrenmekteyiz.

Karl XII. nin ve onun müdavim (hususi doktoru - médecin ordinaire ou médecin du roi) doktorlarının Türkiyedeki ikametleri tıp tarihinde ehemiyetli bir vak'a ile bağlıdır.

Hakiki çiçeği vücuda aşılama suretiyle, bu hastalığın çok şiddetli bir şekilde cereyanına mani olabilmek, ve vücudun çiçeğe karşı immünité (muafiyet) sini elde etmek için, muhtelif yerlerde halk tıbbınca malûm olan, [1] aşı üsülü, o sıralarda İstanbulda, maamafih yalnız hiristiyan ahali arasında, nazarı dikkati celbedecek bir surette tatbik edilmekte idi. Bu cins halk tıbbının bilhassa şu iki mevkide umumun nazarı dikkatini celbedecek kadar muvaffakiyetli olarak tatbik edildiğini öğreniyoruz : Biri Selânikte diğeri de Filibede; buralarda binlerce muvaffakiyetli çiçek aşısı yapılmakta idi.

[*] O. T. Hult un : Karl XII. (Demirbaş Şarl) ın Rus - Leh seferi esnasında Sağlık koruma ve Hastabakıcılık teşkilâtı adlı, İsveç İlimler Tarihi Cemiyetinin organı olan LYCHNOS mecmuasında (Uppsala 1938, SS 95 - 138) çıkan yazısından terceme edilmiştir. Terceme edilen sayfeler : 112 - 119.

ESKİ EVLERİMİZDE MÜALECE DOLAPLARI, SANDIKLARI ve İHTİVA ETTİĞİ İLÂÇLARA AİT BİR MİSAL

Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

Bizim yaşıta olanlar bazı evlerde bazı sandıklar ve dolap içinde birçok ilâçlardan mürekkep ufak bir eczanenin mevcut olduğunu hatırlarlar. Bu pek kıymetli aile yadigârları ve memleketimizin tarihine yarayacak bu vesikalar görgüsüz ve böyle şeylerin kıymetlerini bilmekten pek uzak olan bazı insanlar tarafından işe yaramaz diye atılmışlardır.

Hele bir tanesini çok iyi hatırlarım. Böyle büyük bir sepet içinde birçok yassı ve toparlak ve eskilikleri lâakal bir buçuk asırlık olan ilâç-şişeleri vardı. Bunlar pamuklara ve bohçalara sarılarak dururdu. Bir kısmının üzerinde içindeki muhteviyatı Arapça veya Türkçe ve Avrupadan gelenleri de Lâtince yazılmış bulunurdu. Bazılarında yazı bulunmaz, kullananlar muhteviyatını koku ve tadı ile anlarılardı.

Ekserisi yağ, ruh, macun ve tozlardan ibaretti. Ayrıca kâğıt keselerde nebatî ilâçlar da vardı. Tütsü için kurslar bulunurdu. Bu sepet yeya sandık her seyahate mutlaka beraber götürülürdü. Eskiden hekimler bu kadar bol olmadığından birçok yerlerde hekimsiz tababet icra olunduğu da çok defa vaki olurdu. Hacce gidenler de bazen bunları da beraber götürürlerdi.

Bunların sureti istimali ananelere tevfikân malûmdur. Bu sepetten bir evde mevcut oldu mu uzaktan veya yakından akraba ve komşular bundan daima fayda görürler. Ufak bir sebep zuhur edince bunların muhteviyatından istifade ederlerdi. Ancak pek ağır vak'alarda hekime müracaat olunurdu. Aileyi dolaşan tabibler de ancak zenginlere mahsustu.

Bu mualece sandıklarından bazı evlerde kalması ihtimali vardır. İşte bunlardan biri ele geçecek olursa tıp tarihi müzesini çok zenginleştirecek bir hatıra olur.

Elime geçen senelerde bay Mehmed Ali namında bir idadî arakadaşım bana bir el mazması ve derununda birçok mecmualardan toplanmış mualeceler yazılı bir mecmua verdi. Bu memuanın hangi tarihte yazıldığına dair hiçbir tarafında bir kayıt yoktur. Boğos hakkında Gevrek zade Hafız Hasan efendi hususî mecmuasında (M. Cevdet kütüphanesi yazmaları meyanında) bir arızası müsveddesi var. Hekimbaşı Hasan efendinin Şerif Molla ile ailevî münasebeti olduğunu biliyoruz. Yalnız tertipler ve yazıları itibarile defterin XVIII inci asır sonlarına doğru olması ihtimali düşünülebilir. Herhalde yeni zamanlara ait değildir.

Bu yazma eserde (merhum Şeyhülislâm Molla beye tabib Boğos'un tertip eylediği sandukçei mualecatın keyfiyeti istimali) diye 38 ilâç ve kullanılması şekilleri yazılıdır.

Bu liste bir evde bulundurulmuş ilâçlara bir misal teşkil ettiği için kıymeti çoktur.

Liste budur :

(Merhum Şeyülislâm Molla beye tabib Boğos'un tertip eylediği sandukçei mualecatın keyfiyeti istimali)(1) :

لاودانه **ruhu** : Müsekkini evca'dır. Su ya kahve ile, mikdarı istimali on damla.

بلين **ruhu** : Fesadı mide envaina çiçek suyile 20 - 30 damla şürb oluna.

اكسيرذوالخاصه **ruhu** : Müsekkini envai evcadır. Papatye suyile 25 damla istimal oluna.

Fındık hıyası ruhu : Müfettihtir. İstimali 15 - 20 katredir.

اكسيرمعده **ruhu** : Envai ifsadı mideye nafidir. İstimali 25 katredir.

Uğul otu ruhu : Hafakana ve riyahı meraka sevdaya nafidir. 20 katre istimal olunur.

(1) Bu eser hususî kütüphanemdedir.

کافور ruhu : Diş ağrılarına ve sair evcada müstameldir.

نشادر ruhu : Baş ağrılarında istimal olunur.

Lokman ruhu : Cemi meraka ve sevdaya ve ihtikanı rahme müfiddir.

Bir gülbe şeker kaşığı toz şekeri üzerine üç katre vaz' ile amel oluna.

دهن آئیسون : Tahlili rlyah için kahve ile iki katre ya beş katre müstameldir.

دهن رازیانه : Em'a ve mesanede olan riyahı tahlil için 3 - 4 katre şürb oluna.

Ardıç yağı : Vecai kilâyaya nafi ve müfettihi mesanedir. 4 - 5 katre şürb oluna.

Kehrüba yağı : Nezleden zuhur eden ağrılara bir mikdar tılâ oluna.

Karabaş yağı : Sızı olan mahallere tılâ oluna.

Hatmi yağı : Hünnahta ve sialde sadre tılâ oluna.

خیار شنبّر Macunu : tabiati müleyyindir. 6 dirhem istimal oluna.

Sarmısak Macunu : kabızdır. Fındık kadar istimal oluna. İshali kat'eder.

عين سرطان : Tashihi mide ve teftihi idrar için yarım dirhem istioluna.

Meshuk mercan : Kebedin hararetini dafi' ve ishali kati'dir. Yarım dirhem istimal oluna.

Meshuk geyik boynuzu : İshali kati' ve harreti dafidir. Yarım dirhem istimal olunur.

Geyik boynuzu büradesi : İshal kat'ına, dört dirhemine bir **وقیه** su koyup koynatıp su yerine işrab oluna.

Kavrulmuş ravend : İshalin zuhurunda bir dirhemi kahve ile istimal oluna.

بیا قوا (2): Kay ettirmek için seriül icabedir. Yarım dirhemden bir dirhemedek müstameldir.

Krım tartar: Müleyyindir. Bir dirhem istimal oluna.

Kâbe pelesanı: Evcai sadre kahve ile ikişer katre müstameldir.

Sadrî çiçekler: Sadır için öksürük için kaynadıp istimal oluna.

Kudret helvası: Müleyyindir. 12 dirhemi 3 fincan su ile ezilip içile.

Kâfur: İstimali hekimin reyine muhtaçtır.

Sinir süfufu: Her nevi' mahmumda bir denk mikdarı istimal oluna.

Ravend süfufu: Tabiati telyin eder, bir dirhem istimal oluna.

دياردون süfufu: Za'fı mide için amel oluna.

Gülbahar süfufu: Dahi kezalik diyardon gibidir. Lâkin bunun kuvalara ve midenin zafına kuvvet verip ve taama iştiha verir.

Habbı kehrüba: Envai suda'da 9 tane istimal oluna ve envai nezleyi kat'idir.

Habbı lokmanî: Tsshihi mide için amel oluna.

Habbı anber: İshali kati'dir.

Habbı سینه کوس: Tashiki mide için müleyyindir.

Habbı eyariç: Müleyyin ve nezleyi kati'dir.

Habbı şahtere: Tashihi dem ve müleyyin içindir.)

Listede ruhlar, dühünler, yağlar, macunlar, süfuflar, nebatî ilâçlar ve hablar vardır. Bir kısmının sureti istimali yazılmıştır. Yalnız kâfur için hekimin reyine müracaat icabettiği kaydedilmekle iktifa edilmiştir. Çoğu ampirik olan bu ilâçların istimal olunacakları hastalıklarda ilâçlarla beraber zikrolunduğunu görüyoruz.

(1) Kilyeye. (2) Ipéca cuanha

İlaçların listede bugünkü mukabilleri yazılmamıştır. Zira bunların çoğu bugün metrûktur. Suret ve şekli ve istimalleri de değişmiştir. Bugünkü mukabillerini koymıyarak eski isimlerini dercile iktifa ediyorum.

Türklerin sıhhetlerine ne kadar alâkadar olduklarına bu ne güzel bir misaldir. Her hasta kendisini mukadderata bırakmamış, maddî çarelere de baş vurmuştur. Bunlar en güzel misallerdendir.

Tarihte hekimin kıymeti ve onların tertip ettikleri ilaçların ehemmiyeti vardı. Her zamanda olduğu gibi hekimi yalnız fakir ve orta tabaka tutmuş, zengin ve zengin gibi sayılanlar hekimlerin refah ve taalisile alâkadar olmamışlardır. Çünkü eskiden de çok rağbet görseler idi hekimler de bizde çoğalırlar ve tıb bizde herhalde Avrudadaki gibi ta XVI ıncı asırdan itibaren daha büyük şahsiyetlere ve terakkilere nail olurdu.

İşte kendi kendisine hekimlik etmek ve hekime mümkün mertebe az müracaat etmek düşüncesidir ki bu gibi mualece sandıkları hiçbir evden eksik edilmemiştir. Bugünün mualece sandıkları oralarda bulunacak ve bunlardan çok daha iyi hizmet edecek hekimlerin kafalarıdır.
